

Fyrkat. En jysk vikingeborg. I: Borgen og bebyggelsen af *Olaf Olsen og Holger Schmidt*. II: Oldsagerne og gravpladsen af *Else Roesdahl*. Nordiske Fortidsminder, ser. B in quarto bd. 3-4, udg. af Det kgl. nordiske Oldskriftselskab, København 1977. 282+233 s., ill.; kr. 165+135.

I.

Da Poul Nørlund i 1948 udsendte sit monumentale værk *Trelleborg* med redegørelse for den epokeskabende afdækning og rekonstruktion af den første danske ringborg fra vikingetiden, hvorved han fik et imponerende anlæg til at rejse sig af uanselige stolpehuller og forme revolutionerende historie, kunde han i sine afsluttende overvejelser bebude og tage hensyn til, at hans borg ikke vilde forblive noget unikum. Arkitekt C. G. Schultz havde netop afsløret Aggersborg som et endnu mægtigere borganlæg af samme type, og Nørlund selv havde ved en besigtigelse af Fyrkat skabt forventninger om et tredje anlæg. Derimod skulde der hengaa endnu et par aar, før Schultz kunde føje Nonnebakken i Odense til som den fjerde – og hidtil sidste – ringvold fra vikingetiden.

Knap 30 aar senere foreligger nu en tilsvarende fornem monografi over *Fyrkat*. Den medinddrager samtidig hele problematikken omkring ringborgene, saaledes som den tegner sig fire aartier efter dens opstaaen. Ledelsen af udgravningen af Fyrkat 1951-60 og siden 1954 dens omdannelse til et nationalt mindesmærke overdroges til C. G. Schultz, den intuitivt begavede og kyndige, men noget usystematiske arkitekturarkæolog, der imidlertid døde i 1958 før fuldendelsen, desværre uden at efterlade sig skriftlig redegørelse for sine iagttagelser og deres tolkning og vurdering. Den fortsatte ledelse overdroges derefter til den ene af dette værks hovedforfattere, Olaf Olsen, der i nogle aar havde været den daglige leder; han fik snart arkitekt Holger Schmidt som medarbejder, og senere føjedes historikeren Else Roesdahl til for bearbejdelsen af borgens og gravpladsens oldsager. Det er dette triumvirat af forskere, der staar som de ansvarlige forfattere. Dertil er bistand ydet af en række specialforskere, af hvilke nogle har leveret personlige redegørelser; det gælder især Hans Helbæk med afhandlingen om det store fund af importeret østeuropæisk rug og Peter Wagner, der har bestemt træsorterne for det meget fragmentarisk overlevede og daarligt bevarede træ fra borgens tømmer, husgeraad og redskaber.

Til indledning skal det betones, at anmeldelsen er skrevet af en historiker, der kun yderst generelt vil gaa ind paa specifikt arkæologiske forhold, fundene og deres umiddelbare tolkning, men ellers alene behandle de arkæologiske kendsgerninger som præmisser for historiske konklusioner – eller med andre ord behandle ringborgenes vidnesbyrd som led i den historiske syntese om dansk vikingetid. Ved behandlingen heraf maa man imidlertid sondre mellem to vidt forskellige funktioner i historisk henseende: paa den ene side ringborgenes betydning for vor vurdering af vikingetidens struktur, kultur og magtforhold i almindelighed og paa den anden side vore muligheder for at indplacere dem konkret i en politisk situation eller i det historiske begivenhedsforløb.

Det er det sidste spørgsmaal, der har optaget forskerne og offentligheden mest. I Poul Nørlunds udforskning kan man dog konstatere, hvorledes han meget nøje gennemførte denne adskillelse. I sine forhaandsmeddelelser (*Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1936 og 1938) indstillede han sine iagttagelser paa at forstaa Trelleborg som det overraskende og gaadefulde indslag i vikingetidskulturen, og ogsaa i monografien fra 1948 søgte han at klare disse spørgsmaal, før han i sidste kapitel om »Trelleborg som historisk Fænomen« efter at have behandlet bygherrens og bygmesterens forudsætninger gik ind paa spørgsmaalet om formaal og paa værkets sidste side opstillede tre muligheder for etableringen af et saadant anlæg. Disse var: 1. landeværn for Vestsjælland; 2. tvangsborg for en (ukendt) erobrere; eller 3. som led i rigsforetagender i forbindelse med Svend Tveskægs erobringstogter til England, »maaske uddannelseslejre og vinterkvarter«. Nørlund ansaa

denne sidste mulighed for den sandsynligste og mente, at den eventuelt kunde forliges med en samtidig lokal »bevogtningsopgave« som »et sjællandsk Jomsborg«.

I de tre aartier siden Nørlunds værk har talrige forskere ivrigt søgt at løse de aabne spørgsmaal om ringborgenes forbillede, funktion og formaal. Det er oftest sket ud fra et af de tre Nørlund'ske muligheder, undertiden dog mere opfindsomt, men sjældent mere overbevisende, og i alle tilfælde har forslagene haft en mere splittende end afklarende virkning. Saaledes lod H. P. L'Oranges løfterige henvisning i 1951 til de fjerne geometriske rundbyer i araberriget (Bagdad m. fl.) sig ikke følge op af klare og mere nære mellemled. Siden sejrede tanken om, at den hjemlige kontinuitet nok havde betydet mere end de iøjnefaldende fremmede træk. Vilh. la Cour forklarede i 1963 anlæggene som en højt udviklet hjemlig ringvoldstype med indpodet romersk lejrtradition, mens Elna Møller samme aar tillagde kontinuiteten i vor fornemme træbygningskunst en saadan kraft, at lejrtypen som helhed udmærket kunde være »selvskabt« – formningen nok »en blændende indsats, men næppe større end den kan forventes af en genial hjerne«. Hypotesen om militærlejre i forbindelse med erobringen af England var dog længe den dominerende; først i det sidste tiaar er den blevet trængt af hypoteser om tvangs-, forsvars- eller tilflugtsborge med hjemligt formaal.

II.

Den saaledes udviklede splittelse og usikkerhed omkring opfattelse og placering af disse nogenlunde samtidige og nærbeslægtede vikingetidsanlæg præger ogsaa det foreliggende værk om Fyrkat. De tre hovedforfattere har nok samarbejdet som et kollegium ved drøftelse af tolkninger og vurdering samt ved gensidig kritik; men som meddelt i forordet har de »bevidst undladt at harmonisere afvigende opfattelser«, hvad der har ført til »ret betydelige forskelle i de vurderinger af borgens funktion, der fremlægges«. Det drejer sig i virkeligheden om forskelle, der maa karakteriseres som fundamentalt uforenelige. Det er et godt princip at holde sig fri af harmoniseringer; men her mærker man, hvorledes den interne diskussion har ført til, at argumentation for egne synspunkter og løsninger er kommet til at dominere fremstillingen for stærkt. Jeg vil tro det havde været en fordel, om forfatterne havde enedes om en fælles ramme af kendsgerninger og umiddelbare tolkninger, før de gik hver sine veje. Det forholder sig nemlig stadig saaledes, at det ikke er muligt at nærme sig en sikker løsning, saa længe borgene ikke lader sig datere. Som vi afsluttende skal drøfte nærmere skifter de konkurrerende muligheder nemlig sandsynlighed, alt efter hvilket aartis eller aarfems politiske situationer de skal indplaceres i; de maa have haft vidt forskelligt formaal i Harald Blaatands tid i forhold til Svend Tveskægs. Olaf Olsen erkender dette dilemma i sine slutbemærkninger, hvor han skriver: »Landeværn – tvangsborge – vikingelejre (til uddannelse og vinterkvarter). I denne treklang skal de mægtige borges historie tolkes. Ingen af forklaringerne er i sig selv tilstrækkelige, ingen kan uden videre fejles af bordet. Kun nye fund, nye undersøgelser og især sikrere dateringer vil kunne gøre det muligt at fordele vægten rigtigt« (I, s. 103). Det er da ogsaa Olaf Olsen, der skønt første forfatter er den, der sagligt sammenfatter og slutter værket med de to kapitler »Borgtypen« og »Vikingeborgenes formaal«. Den logiske maade at tilegne sig værket paa bliver da: at starte med Olaf Olsens indledende afsnit, derefter gaa over til Else Roesdahls bind 2 med fremlæggelse af oldsagerne, der er saa vigtige for datering og kulturforbindelser, saa følge Holger Schmidts redegørelse for bebyggelse og bygningsstruktur for at slutte med Olaf Olsens fremlæggelse af borganlægget og dets placeringsmuligheder.

Det er saaledes ikke ved afklaring af de historiske kardinalpunkter værket har sin store værdi. Denne findes, men maa søges paa andre omraader. Det bringer os en kærkommen statusopgørelse med en komparativ redegørelse for ligheder og forskelle i for-

hold til de andre borge og en oversigt over tidligere fremsatte synspunkter, men først og fremmest bringer det os de arkæologiske kendsgerninger ved Fyrkat i lys af de fremskridt og ændringer, som forbedret teknik og almene arkæologiske landvindinger har medført. Som de vigtigste fremskridt og rettelser siden fremlæggelsen af Trelleborg skal nævnes:

1. Allerede konstateringen af de nye anlæg har bibragt os større sikkerhed for, at deres oprindelse skyldes den danske kongemagt, selv om det stadig er lige uafklaret, om kongen var Svend Tveskæg eller snarere Harald Blaatand.

2. Man har konstateret, at det store krumme og skibsformede hus har gamle aner indenfor dansk bygningsteknik og -struktur, om end man stadig mangler det umiddelbare forlæg for de systematisk-geometriske karréer.

3. Den forfinede stolpehulsarkæologi har godtgjort, at husenes vægplanker ikke har været af de mægtige dimensioner, som man antog, da man rekonstruerede Trelleborg-huset, og ligeledes at den yderste stolpehulsrække har haft hældning ind imod hovedvæggen; de markerer følgelig ikke en søjlegang, men vægstøtter.

4. Man har opnaaet en sikker indsigt i ringvoldens sindrige opbygning som tømmerkonstruktion ud fra radiære elementer, for Fyrkat bestaaende af 200 enheder; dette tømmer-skelet er derpaa udfyldt med jord og stablede græs- og lyngtørv og tilsidst udvendig og indvendig beklædt med planker.

Og 5. Al jord er blevet harpet; derved har man opnaaet den størst mulige fuldstændighed ved indsamling af genstande til belysning af anlægget, især med hensyn til tid og funktioner.

Pionerarbejdet ved Trelleborg kan dog stadig opvise een fordel fremfor Fyrkat: den blev opmaalt af Geodætisk Institut ved ren vinkelmaaling; det skulde garantere den størst mulige præcision og den mindst mulige vilkaarlighed. En sammenligning af opmaalingerne synes at godtgøre, at Trelleborg fremtræder med større matematisk fuldkommenhed end Fyrkat, hvor man dog ogsaa har tilstræbt geometrisk præcision.

III.

Nu først Else Roesdahls redegørelse i bind 2 for de fundne oldsager saavel fra gravgodset som fra fundene i selve borgen. Den bygger paa en fortrinsvis af hende selv etableret katalog, der igen hviler paa de originale fundoplysninger, der er af ret skiftende kvalitet og ikke sjældent uden nøjagtigt fundsted. I forlængelse af selve beskrivelsen følger en nøje gennemført komparativ bestemmelse af de enkelte fund og saggrupper med hensyn til datering, oprindelse og funktioner, der jo rummer de vigtigste forudsætninger for borgenes placering.

Det fundamentale dateringsspørgsmaal har Else Roesdahl selvfølgelig underkastet en særligt grundig prøvelse, ikke blot ud fra Fyrkats eget materiale, men ogsaa de andre borges. Ved siden af borgenens absolutte anonymitet har det jo været den største mangel at de ikke lod sig sikkert datere. Til datering rummer Fyrkat bedre muligheder end de andre borge; for dels har den i modsætning til de andre kun været bebygget i ringborgens egen tid, og dels har harpningen sikret flest mulige oldsager, og da den dendrokrologiske metode ikke har ladet sig anvende, og møntdatering kun har givet ringe resultater, maa oldsagernes typologi og ornamentik blive det vigtigste dateringsmiddel, men for Jellingdynastiets aarhundrede er den typologiske metode hverken særligt sikker eller præcis, idet Jellingemonumenterne er udgangspunktet for al relativ kronologi og selv stærkt omtvistet. Trods Fyrkats fortrin indleder Else Roesdahl mærkeligt nok med at revidere Nørlunds dateringsramme for Trelleborg. Hun kan nok acceptere hans hypotetiske ansættelse af opførelsestiden (første del af Svend Tveskægs kongetid eller Harald Blaatands seneste aar), men kun som seneste mulighed, idet intet hindrer, at den kan være grund-

lagt tidligere i Haralds regeringstid; samtidig afviser hun Nørlunds kriterium for, at borgen har været brugt i det 11. aarh., i hvert fald i Knud den Stores tid. Desværre fremgaar det ikke, om denne tilbageføring af Trelleborg og en afvisning af et møntfund fra Aggersborg som bevis for dennes sene opførelse (efter aar 1000) er foretaget uafhængigt af Fyrkat-analysen eller ikke.

Else Roesdahls bestemmelse af oldsagerne fra Fyrkat er yderst minutiøs; vigtig for dateringen er udover en enkelt mønt en række smykker og perler af forskellig type samt en økse. Hendes fastsættelse af tidsgrænser fra den ene oldsag og oldsagsgruppe til den anden virker meget forsigtig, og viser de sig holdbare over for fagmændenes kritik, maa hendes tilbagedatering forekomme særdeles rimelig, ikke mindst fordi hendes *terminus ante quem* (990) især beror paa den fundne mønt, hvis type var gængs gennem hele aarhundredet indtil senest 980/85. Hendes meget omhyggelige konklusion fortjener at blive citeret i sammenhæng: »Fyrkat kan kun have fungeret en kort periode, men om det er f.ex. 5, 10 eller 30 aar er uvist. Hele materialet peger paa 900-aarene, og borgen maa have været i brug inde i aarhundredets 2. halvdel. Det udelukker dog ikke, at den er grundlagt lidt før. Borgen maa være bygget mellem ca. 950 og 990, og intet tyder paa, at den var i brug efter aar 1000«. Og videre: »Fyrkat og Trelleborg maa være anlagt i Harald Blaatands kongetid eller muligvis i Svend Tveskægs allerførste aar. I sidste fald fungerede Fyrkat kun en meget kort aarrække«. Ifølge de fremlagte analyser maa alle fire ringborge ligge hverandre meget nær i tid og saaledes, at det ikke ud fra oldsagerne er muligt at placere dem i relativ kronologisk rækkefølge.¹

Oldsagernes geografiske oprindelse har Else Roesdahl ligeledes viet stor opmærksomhed. Ud fra den individuelle gennemgang konkluderes, at størsteparten af sagerne kan være af hjemlig tilvirkning, og at fundbilledet er »klart nordisk« med indslag af import fra Norge (klæbersten og maaske hvæssesten), hele Østersøområdet (keramik) indbefattet Rusland og fjernere egne (smykker). Fra Rusland (evt. Polen) stammer ogsaa det store fund af kvalitetsrug, som Hans Helbæk har underkastet en indtrængende undersøgelse, der dokumenterer dens sydøsteuropæiske oprindelse i kraft af kærnernes størrelse og specielt ukrudtsfrø i den ellers sjældent rene rug. Saaledes vidner Fyrkat utvetydigt om »østvendte kontakter«, mens kun en enkelt varegruppe, guld- og sølvtraade fra tekstiler, »muligvis er hentet i Vesteuropa«.

Tilbage staar Else Roesdahls forsøg paa ud fra oldsagerne at slutte til deres funktioner og til livet indenfor borgen. Mens Trelleborgs oldsager talte mange vidnesbyrd om »normal helaarsbeboelse« og »fredelig syssel«, herunder kvindearbejde, traadte »stedets krigeriske karakter« klart frem. I Fyrkat er derimod tegnene paa fredelig virksomhed og dagligliv aldeles dominerende, mens spor fra kamp og militærliv savnes. »Der er ikke tegn paa, at borgen havde et paafaldende militært præg«, konkluderer forf. forsigtigt og fortsætter om gravpladsen, at den »vilde blive opfattet som en storgaards begravelsesomraade«, dersom borgen ikke var der. Hun viser – ikke mindst ved de 8 store tavler

¹ Af interesse for smaa variationer i ringborgenes opbygning efterlyser Olaf Olsen en relativ tidsfølge, og da fundmaterialet svigter, forsøger han at finde en løsning ud fra deres grundplaner (I, s. 86 f.). Resultatet blev: »snarest« Trelleborg – Aggersborg – Fyrkat med Nonnebakken som den »snarest yngste«. Han indrømmer, at denne rækkefølge bygger paa betragtninger, der »ikke kan gælde som noget bindende bevis«, og vi maa derfor eventuelt »nøjes med at anføre, at Fyrkat antagelig er yngre end Aggersborg«. Begrundelsen for dette sidste er, at Fyrkats diameter som en halvering af Aggersborgs har medført, at karréerne paa Fyrkat er blevet klemt inde mellem ringgaden og aksegaderne; til dette anfører Else Roesdahl (II, s. 227 n. 55) – vistnok med rette – at argumentet »ikke nødvendigvis behøver at betyde, at denne borgs udformning er afhængig af Aggersborgs«.

(s. 177-84) over fundenes fordeling indenfor de enkelte huse – hvorledes der i alle karréer var indrettet værksteder, især til metalhaandværk, herunder sølvmedekunst og broncestøbning ved siden af jernsmedning. Hun kan saaledes med rette slutte sin gennemgang med vurderingen, at langhusene, skønt de opviser »ens spor i jorden, har haft forskellig funktion« (II, s. 158). Vi vender siden tilbage til denne modsætning mellem oldsagernes civile karakter og ringborgenes militære tilsnit og skal her kun anføre, at Else Roesdahl i sine fortsatte udredninger ikke synes at have sondret tilstrækkeligt skarpt mellem borgenes formaal og deres funktion, for selv om Fyrkat (muligvis indenfor hele sin eksistens, eventuelt kun i slutfasen) alene har været anvendt til civile og fredelige sysler, kan dens formaal meget vel, ja maa nødvendigvis have været snævert militært.

IV.

Den skarpe adskillelse mellem paa den ene side Olaf Olsens fremlæggelse af Fyrkat-borgen med redegørelse for dens befæstningsværker og plantype og paa den anden side Holger Schmidts redegørelse for bebyggelsen indenfor ringvolden, enkelthusene og karréerne med deres plantyper og konstruktionsformer tjener paa uheldig maade til at sløre forstaaelsen af anlægget som en helhed, i særdeleshed fordi hver især umiddelbart fortsætter med betragtninger over det samlede bygværk – ud fra hver sin helhedsopfattelse. Den vanskelige kunst at medinddrage kendsgerningerne fra medforfatterens arbejde er ikke lykkedes særlig godt, og sværest har det naturligt nok været for Holger Schmidt, der mangler historikerens uddannelse. Holger Schmidts største, og meget store indsats er hans afsluttende afsnit med opmaalingskataloget over hvert enkelt hus (I, s. 155-98) og i forlængelse af den (skønt placeret foran) dokumentationen af hans teori om Fyrkat-langhusets konstruktion. Hans kritik af de forskere, der har gjort det krumvæggede langhus til en speciel skandinavisk vikingetidforeteelse med ringborgenes geometriske planskema som højdepunktet, forekommer yderst fortjenstfuld; for som grundprincip har han utvivlsomt ret: ringborgene er bevidst monumentalarkitektur, der er væsensforskellig fra den almindelige nordiske langhustype eller hal. Som læg historiker har jeg dog svært ved at følge ham, naar han hævder, at projektplanen for St. Gallenklostrets gæstehuse (fra omkr. 820) »foreløbig er den bedste parallel til borghallernes planskema«. Naar det gælder enkelthuset forekommer det mig, at fx. den ældste vikingetidshal fra Jarlshof paa Shetlandsøerne (fra begyndelsen af 9. aarh.) som vestnordisk type ligger nok saa nær som det af romersk tradition prægede husplan fra St. Gallen (jfr. gengivelsene s. 142-43), om hvilke huse vi endda maa formode, at de har været tænkt bygget i sten. Naar det gælder enkelthuset, undrer man sig ogsaa over, at det kun er illustreret med en forældet rekonstruktionstegning (I, s. 135), der karakteriseres som et »tankeeksperiment« (fra 1968), og som med hensyn til »flere detaljer er i modstrid med den (nu) bragte tekst«. Saadant letter ikke tilegnelsen.

Formelt er disse kapitler opbygget strengt sagligt og logisk. Efter enkeltlanghusets opbygning og udformning (kap. 10) følger deres plantype og form (kap. 11) og til sidst det firfløjede bygningskompleks (kap. 12); imidlertid følger fremstillingen ikke helt dispositionen, idet forhold vedrørende karréen ofte sniger sig ind i behandlingen af enkelthuset. Saaledes følger straks efter tømmerets tildannelse helt umotiveret et afsnit om et »hypotetisk opsnøringskema« for karréernes grundplan. Som indledning forkastes N. E. Nørlunds enkle geometriske system som mulig konstruktion af det samlede Trelleborg-anlæg; det kan »umiddelbart fastslås – hedder det – at det ikke har været benyttet for Fyrkat og Aggersborg«. I stedet har Holger Schmidt udformet sit eget aksefaste og retlinede system, der indskriver karréerne i den forud opførte ringvold. Hans forslag – eller rettere to alternative forslag – virker lidet overbevisende; for dels maa han for det ene

operere med to maaleenheder (henholdsvis 12 og 10 romerske fod), og tilmed maa Fyrkat endda nøjes med 32 fod fra hovedakserne til husgavlne, mens Trelleborg og Aggersborg regelret har 36 (3×12) fod, og dels maa han for det andet system opstille et system ud fra husenes gavl- og tværvægge, hvad der giver 24 (2×12) fod for Aggersborgs tværvægge mod 22 for Fyrkats. Yderligere et par indvendinger kan rettes mod hans opsnoerede skema: dels at »gaardene er trykket lidt indefter nærmest volden«, og dels at »vi ikke kender den regel, man har bestemt krumningen (af husene) efter«. Dette sidste medfører samme mangel eller indvending, som N. E. Nørlund selv rettede mod sit system, nemlig at hans ellipser ikke helt kom til at følge husenes krumning. Endelig synes Holger Schmidt i sin redegørelse at se bort fra, at hele anlægget udgør en helhed udgaaende fra samme centrum og hovedakser, der maa have foreligget, før først volden med den indre og ydre cirkellinie var konstrueret og siden karréerne indpassedes i kvadrantene. Da voldens 200 tømmerelementer var afsat præcist og radiært, betyder det, at man har været indstillet paa at afsætte længder paa radier, hvad der iøvrigt er ulige lettere og mere præcist end at arbejde med parallelle og vinkelrette linier.

Efter min opfattelse forekommer Holger Schmidts hypotese inspireret af den praktiske opmaaling af stolpehullerne, mens Nørlunds skema var et forsøg paa at løse bygmesterens problem: hvorledes konstruere et præcist geometrisk anlæg. Der er dog ingen grund til at fraskrive den praktiske arkitekts aksefaste system værdi til at klare det stadig uløste spørgsmaal om princippet for med mindst mulig matematisk indsigt at forklare de foreliggende geomeriske opgaver med den forbavsende store præcision. Der er i denne forbindelse grund til at pege paa den aabenlyse modsætning mellem præcisionen ved anlæggets fundamentale maal (voldcirkler, hovedakser samt karréernes placering) overfor uregelmæssigheder i de sekundære placeringer, vel bygmestergeometri overfor haandværkerpraksis, som fremført af Olaf Olsen.²

V.

Tilbage staar Olaf Olsens redegørelse for ringborgenes centrale dele, de fortifikatoriske elementer og det særprægede og gaadefulde anlægssystem. Vi høster her frugterne af hans efter mange aars ledelse enestaaende indblik i denne forsknings talløse detaljer og overblik over dens komplicerede problematik. Vi kan nu se, hvor værdifuld hans forfinede teknik var, naar det drejede sig »Om at udgrave stolpehuller« (titelen paa hans afhandling fra 1968), og vi kan følge hans sindrige rekonstruktion af den komplicerede voldbygning i træ, tørv og jord. Ved siden af den omtalte meget vigtige sondring mellem præcis bygmestergeometri i anlæggets hovedlinier og haandværkerskønnet i detaljerne er der grund til at fremhæve hans instruktive redegørelse for ringborgenes meget kortfristede indslag i dansk vikingetidskultur, ikke mindst de mærkværdigt store overensstemmelser mellem borgene, der ikke blot udviser samme geometriske mønster, men ogsaa paafaldende ligheder i deres praktiske indretninger, saaledes at det næsten kun er ved de varierende dimensioner, borgene skiller sig ud fra hinanden (s. 86 ff.). Det er ligeledes velgørende at konstatere, hvor stædigt Olaf Olsen uden hensyn til oldsagernes vidnesbyrd fastholder det fortifikatoriske i strukturen som det fundamentale og understreger

² I, s. 68: »Den kompromisløse præcision i udmaalingen, der kendetegner selve voldcirkelens forløb, forekommer ikke i de konstruktive elementer inde i voldlivet. Overfor det tømmer, der skulle skjules af voldens jordmasser, har haandværkerne ikke gjort sig unødvendig ulejlighed«. Mens afstanden fra centrum til ydre voldlinie har en konstant radius paa 240 romerfod, og volden overalt har en tykkelse paa 36 romerfod, varierer afstanden mellem de 200 tømmerelementer meget, for den indre front fra 120 til 250 cm.

den »konsekvens, hvormed planskemaet er blevet fulgt« (s. 75 f.), saaledes at fx. de fire porte, eet til hvert verdenshjørne, opretholdes uden hensyn til terrænforhold og forsvarshensyn, skønt det involverer, at »bygmesterens pedanteri har sejret over den kølige militære planlægning«.

VI.

I forhold til hovedafsnittene med beskrivelse og arkæologisk tolkning af borgene virker afsnittene om deres placering, formaal og funktion svagere, hvad der vel især skyldes, at hver forfatter for tidligt og for ivrigt plæderer sin personlige opfattelse. Det kan i og for sig være naturligt overfor et saa pludselig opdukket og gaadefuldt indslag i vor vikingetidskultur, der tilmed forsvinder igen lige saa hurtigt og sporløst som en komet paa himlen. Det maatte dog have været muligt at behandle disse spørgsmål noget mere stringent. Olaf Olsen lægger nok op til en besvarelse i slutningen af sin afdeling med kap. 8 »Vikingeborgenes formaal« i forlængelse af det kortere afsnit »Det fortifikatoriske system« (s. 75 f.) og kap. 7 »Borgtypen«; men ogsaa han savner den nødvendige fasthed og iler for hurtigt frem mod en personlig forklaringshypotese. Meget talende er hans principielle bemærkninger som afslutning paa gennemgangen af tidligere fremsatte hypoteser og forklaringer (s. 96):

»De mange afvigende forslag afspejler først og fremmest vor næsten grænseløs uvidenhed om vikingesamfundets organisation og om de politiske og militære tildragelser inden for Danmarks grænser i den sene vikingetid. Ret beset ejer vi kun en brøkdelen af den historiske viden, der er nødvendig for en forsvarlig teoridannelse omkring spørgsmaalet om borgenes formaal og benyttelse. Men *vil* man fantasere – og hvem kan lade være? – er det vigtigt at gøre sig de arkæologiske kendsgerninger klart, saaledes at udgangspunktet kan blive korrekt«.

Udtalelsen er klar og i og for sig korrekt, men en historiker maa tage afstand fra en saa snæver og negativ holdning. Han spørger uvilkaarligt: er fantaseren da det eneste alternativ, naar vor historiske viden svigter og ikke evner at yde den ønskede forklaring? Svaret maa blive benægtende; for disse fornemme monumenter har en ganske anden funktion ved siden af at tjene som arkæologiens illustration til historisk viden. De er ved deres blotte eksistens som sikker rekonstruktion ved arkæologernes indsats en saa vigtig ny kilde, at de revolutionerer vor opfattelse af vikingetiden, naar historikeren afæsker dem svar paa sine spørgsmål. Denne betydning berøres ikke, og arkæologen kan maaske med rette hævde, at det ikke er opgaven med en arkæologisk monografi; men saa bør han ikke samtidig være utilfreds over, at historikeren mener, at han »ikke kan overlade oldtidssyntesen til arkæologerne alene«.³ Synspunktet burde i det mindste være nævnt, saa det kunde fremtræde som en nyttig og kærkommen modvægt mod det ensidige pessimistiske indtryk vedrørende konkret forklaring.

Nu skal det ikke skjules, at Olaf Olsen netop i sit sidste kapitel har sat sig som maalt mest muligt at indsnævre grænserne for fantaseren ved at klarlægge de rette arkæologiske kendsgerninger før vurderingen af muligheder; men udførelsen lever ikke helt op til den

³ Saaledes Olaf Olsen i HT 12. r. V, s. 442 f. i en anmeldelse af min bog *Vikingetidens Danmark* (1969). I denne fremhæver jeg i fortsættelse af afhandlingerne *Mellem Vikingetid og Valdemarstid* (1959) og *Birka uden Frisere* (1966) Trelleborgenes betydning for ny syntesedannelse. Sml. min *Ret og Magt i dansk Middelalder* (1978) med udtalelsen s. 88 f.: »Trelleborgenes eksistens blev en prøvesten for ny omprøvning af vore tidligere opfattelser. Netop Trelleborgenes eksistens – for jeg er stadig lige uvidende om deres oprindelse, formaal og bygherre indenfor Jellingedynastiet«.

gode hensigt og rette metode. Dels savner man den nødvendige præcision og klarhed, og dels kniber det med objektiviteten, forstaaeligt nok, for ingen forsker er gaaet saa stærkt ind for Nørlunds teori om, at borgene havde Svend Tveskægs Englandstog som deres nødvendige forudsætning.⁴ I dag føler han sig mindre sikker, men er dog ikke overbevist om andre muligheds større sandsynlighed. Tværtimod. Hvad er imidlertid kendsgeringerne om datering, naar han paa den ene side »ikke vil anfægte« Else Roesdahls omhyggeligt argumenterede dateringsramme (ca. 950–90 for opførelsen og aar 1000 som seneste grænse for beboelse), men paa den anden side opretholder bredere dateringsmuligheder og ikke vil udelukke den mulighed, at Aggersborg »forst er bygget efter aar 1000« ud fra den usikre møntdatering (s. 96 f.). Hvad er endvidere kendsgeringerne om oldsageres oprindelse? Som resultat af sin detaljerede analyse karakteriserer Else Roesdahl dem som overraskende civilt og erhvervsmæssigt præget, mens Olaf Olsen bagatelliserer disse træk og hævder, at »det mest slaaende træk ved fundene paa Fyrkat er deres beskedne antal«. Og hvorfor er det ikke indgaaet blandt kendsgeringerne, at de oldsager, der ikke er danske eller nordiske, praktisk taget udelukkende har østlig oprindelse? Saa længe Else Roesdahls resultater ikke er omstødt maa man som arkæologisk lægmand konstatere, at der er taget lovlig let paa begrebet kendsgering.

Tilsvarende let opereres der ogsaa med begreberne mulighed og sandsynlighed. Naar der mangler et fast grundlag, lader mulighed sig let udnævne til sandsynlighed, mens sandsynlighed reduceres til svag mulighed. Olaf Olsens foretrukne teori kan nyde godt af, at den lidet sandsynlige mulighed kan ligge virkeligheden nok saa nær som den mest sandsynlige, men kommer lettere i konflikt med den gyldne metodiske regel, at kombination af to sandsynligheder i det højeste kan føre til mulighed, mens kombination af to eller flere muligheder aldrig kan give sandsynlighed, men kun kaos og vilkaarlighed. Og det er i denne sidste situation Trelleborgenes forklaringsproblematik befinder sig i øjeblikket, og der vil den forblive, saa længe man ikke kan datere deres opførelse nærmere, fx. ved den dendrokronologiske metode efter et heldigt fund.

Trods vor »grænseløse uvidenhed« kan de almene historiske kilder til vikingetidens historie imidlertid nok bidrage til en begyndende orden. Indenfor dateringsrammen kan der nemlig afgrænses kortere perioder med politiske konstellationer af forskellig karakter, der blandt de opstillede muligheder former sin særlige sandsynlighedsrække og eventuelt maa afvise visse muligheder. Saaledes kan Englandstogene kun med en datering efter 990 sættes i direkte kontakt med borgenes opførelse, og da snarest saaledes at de tjente til at beskytte hjemlandet, mens kong Svend var borte med rigets hovedstyrke.⁵ Men som alment vidnesbyrd uden hensyn til deres datering dokumenterer Trelleborgene ved deres blotte eksistens, at Jellingedynastiets konger besad en saadan økonomisk styrke, militær indstilling og magt samt teknisk formaaen, at det i sig selv giver forklaring nok til Eng-

⁴ Olaf Olsen: *Trelleborg-problemer. De danske vikingeborge og deres historiske baggrund* (Scandia 1962) især s. 108: »Borgene er simpelthen utænkelige uden de 20 aars krig i England . . . (Med danegælden som forudsætning) kom England saa at sige til at betale sin egen erobring. De fire borge staar da som vidnesbyrd om den mægtige magt, som de heldige tog gav kong Svend«.

⁵ Jfr. udtalelsen i *Gesta Cnutonis regis* (cap. I,1) om kong Svend, at han trods sin militære styrke stadig tænkte paa og frygtede fjendefare. Derfor lod han riget befæste med borge, der skulde kunne modstaa fjenderne, selv om de var trængt ind i riget og holdt det besat (*castris muniebat, quod hostibus si adessent nullatenus fortasse resisteret*). Denne kilde konkrete kildeværdi er vel ikke stor, men citatet giver dog et strategisk synspunkt fra vikingetiden. Det er tidligere anvendt, saaledes efter Gertz' oversættelse i *Vikingetidens Danmark*, s. 252.

lands erobring. For Harald Blaatands lange regering kan der opstilles mindst tre forskellige politiske situationer. Under hans kamp med sønnen Svend Tveskæg maa en intern dansk løsning blive den sandsynligste; vanskeligere vil det blive at forklare dem under hensynet til opgøret med den tyske kejser – Holger Schmidts henvisning til »tysk model« (s. 150) er dog lidet sandsynlig. Teorien om tvangsborge passer imidlertid smukt i en situation svarende til Haraldstenens postulat »vandt sig al Danmark«. ⁶ I denne sammenhæng kunde man ogsaa finde en smuk forklaring paa, at Fyrkat forblev ufuldendt og udviste civil karakter, hvis den tænkes at have været anlagt som det første faste punkt i kongens beherskelse af det nordlige Jylland, og at den blev gjort overflødig af det mægtigere Aggersborg, saa Fyrkat maaske aldrig naaede at komme til at fungere efter sin oprindelige hensigt. Denne mulighed skal ingenlunde opfattes som min personlige løsning – for jeg har som nævnt ingen; den skal kun antyde, at det indtryk man faar af modsætning mellem Olaf Olsens afsnit om borgenes militære formaal og Else Roesdahls om deres civile anvendelse muligvis kun er tilsyneladende. I alle tilfælde kunde forholdet mellem hensigt og funktion have været bedre afklaret, ligesom Olaf Olsens forklaringer om mulige formaal kunde have fremtraadt med et mindre præg af vilkaarlighed, dersom han havde givet kriterier for sine muligheds sandsynlighed.

VII.

Afsluttende vil jeg advare mod for tidligt at overbetone en ny muligheds betydning. Det gælder fremdragelsen af ringvolden Souburg paa øen Walcheren, der trods advarsler fra udgravningens leder J. A. Trimpe Burger af Olaf Olsen og Holger Schmidt gøres til de danske ringborges »prototype« eller »forudsætning«. ⁷ I kraft af denne hævder Olaf Olsen, at vi nu »har faaet rykket problemerne omkring vikingeborgenes genesis henved 100 aar tilbage og mindst 400 kilometer bort«. Souburg og 6 andre ringvoldsborge fra Walcheren mod sydvest til henimod Calais opfattes som karolingiske rigsborge »som forpost mod havet«, altsaa forsvar mod vikinger. Nu maa det imidlertid erindres, dels at omfanget af geometrisk og præcis struktur foreløbig er et aabent spørgsmaal, og dels, at en anden nærliggende mulighed indtil videre ikke synes udelukket, nemlig at der er tale om vikingernes egne anlæg. Indenfor Frankeriget findes de nemlig kun i det vikingehærgeede omraade ned mod Kanalen, og vi ved at fx. vikingehøvdingen Rurik allerede i det 9. aarh. fik Walcheren som len af den karolingiske kejser.

Til allersidst en lille terminologisk invending. Værkets titel benævner Fyrkat som en »vikingeborg«, og s. 102 argumenterer Olaf Olsen for at bruge benævnelsen »vikingelejr« i stedet for Nørlunds »uddannelseslejr«, der i tilslutning til Curt Weibull afvises som anakronistik. Men er »vikingelejr« bedre? Har vi sikkerhed for, at disse anlæg var egentlige lejre, og ved vi med sikkerhed, at de er opført af eller benyttet af vikinger i dette ords egentlige betydning. Tænk om de – som det hævdes om Souburg m. fl. – i stedet er rigsborge opført til værn mod vikinger! Vil man være helgarderet, maa man følgelig benævne dem »vikingetidsborge« – men hvorfor ikke lade den først fundne borg være navngivende og kalde dem »Trelleborge«?

⁶ Jfr. min alternative forklaringsmulighed i *Vikingetidens Danmark*, s. 252 og Else Roesdahl, s. 174 f. Denne løsning har vundet i sandsynlighed ved den nye dateringsramme. Hvorfor Olaf Olsen afviser min nordiske mulighed er mig uforstaaeligt, da de sparsomme kilder dog meddeler om saavel norske som svenske indfald i Danmark indenfor tidsrammen.

⁷ J. A. Trimpe Burgers foreløbige meddelelse i *Berichten van de Rijkdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 23, 1973, s. 355–65; jfr. *Fyrkat* I, s. 92 ff., 103 og 149 f.

Den fremførte kritik mod de modstridende forsøg paa at placere og forklare Trelleborgene konkret maa ikke overskygge forfatternes meget store fortjenester og indsats: den meget vigtige og meget kærkomne redegørelse for afdækningen af borgene, for bestemmelsen af de fundne oldsager og for arkæologisk tolkning af begge dele. Trelleborgene er en hovedhjørnesteen for vor opfattelse af dansk vikingetid, det være sig angaaende kongemagt som teknisk kultur; men historikerne maa gøre sig klart, at arkæologerne ikke har bedre forudsætninger for at sætte dem ind i et begivenhedsforløb end historikerne selv, og det vil i øjeblikket sige ingen. Kritikløs anvendelse af andre fag som hjælpevidenskaber er farlige; man forveksler ofte muligheder ved disse med virkelighed eller overser de aabne eller skjulte forbehold, og dermed er vi inde i ringbevisernes urskov.

Aksel E. Christensen

Elsa Sjöholm: Gesetze als Quellen mittelalterlicher Geschichte des Nordens. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 21. Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1976. 187 sider. S.kr. 88,25.

Den retshistoriske forskning befinder sig i stadig flere europæiske lande i en fase af revision og kontrol med hensyn til tidligere generationers almindeligt godkendte metoder og de deraf følgende anerkendte resultater og vedtagne sandheder. Man kan undre sig over, at behovet for en kontrol af fundamentet for mere end et århundredes møjsommeligt opbyggede konstruktion først nu føles presserende, for i de fleste videnskabsgrene er der i så henseende tale om en løbende proces. En del af forklaringen herpå ligger i den omstændighed, at retshistorikerne har været unddraget kontrol og kritik fra andre videnskabsgrene, hvis udøvere ikke har følt sig kaldede eller kompetente til at bevæge sig ind på det specifikt juridiske område. Retshistorien har været dyrket af jurister, og de har som bekendt altid haft en evne til at holde på deres monopol – såvel i beskæftigelsen med gældende ret som med rettens egen historie. Men som det juridiske monopol i den gamle romerske republik gled *collegium pontificum* af hænde, således må retshistorikerne nu – med glæde eller bekymring – erkende, at en dialog eller debat om deres metoder og resultater må indledes med repræsentanter for andre forskningsgrene.

Med til en forklaring på behovet for revision hører også, at retshistorien – i modsætning til selve retsvidenskaben – er en ganske ung videnskab. Igennem århundreder var retten nemlig pr. definition hævet over historien. Når og så længe de vigtigste retskilder er sædvane, Guds lov, romersk ret eller naturens ret i forskellige blandinger og varianter, er retten ikke noget historisk fænomen.

Først med den tyske »historiske skole« fra begyndelsen af sidste århundrede bliver retten betragtet som et historisk produkt, udsprunget af folkeånden i nationen. Men stadig i juridisk regi, dyrket af jurister til gavn for og udvikling af samtidens ret og stat. I det 19. århundredes tyske lande udviklede den historiske skole sig i to retninger: i *konsekvens* af århundreders romanistisk retspåvirkning opstod pandektvidenskaben, i tydelig gæld til kejser Justinians romerret (pandekter=digester), men med vægten lagt på en udvikling af de i retssystemet indeholdte grundprincipper og de deraf afledte begreber (begrebsjurisprudens). Den anden retning blev i *reaktion* imod romanistisk påvirkning til den germanske retshistorie. Med et par lighedstegn imellem sprog og folk og imellem tysk og germansk opførte de germanistiske retshistorikere et skønt nationalt bygningsværk, kaldet den germanske urret, et ideelt palads for et nyt tysk kejserdømme.

Den germanistiske variant af den historiske skole blev i mange lande, herunder de skandinaviske, signalet til retshistoriske studier. Systematik og metoder overtog man uden